

แนวทางการผลิตผลงานประติมากรรมท้องถิ่นเชิงพาณิชย์ชุมชนบ้านหม้อ จังหวัดมหาสารคาม

Approach of Local Sculpture to Produce Community Trade of Ban Mo,

Maha Sarakham

กิตติกรณ์ บำรุงบุญ¹

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาศิลปกรรม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม e-mail: kittikorn_16@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัย เรื่อง ประติมากรรมตามความเชื่อทางศาสนาเพื่อเสนอแนวทางการออกแบบ การอนุรักษ์ในพิพิธภัณฑ์เมืองมหาสารคาม ซึ่งเป็นข้อค้นพบจากงานวิจัย ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อจะศึกษาลักษณะของผลงานประติมากรรมท้องถิ่น ที่มีฐานการผลิตหลักโดยเฉพาะ วัตถุดิบ คือ ดินเหนียวจากชุมชนบ้านหม้อ ตำบลเขวา อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม สู่กระบวนการพาณิชย์ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งประกอบไปด้วยกลุ่มเป้าหมายหลักในการให้ข้อมูลในระดับปัจเจก เป็นประชาชนในท้องถิ่นบ้านหม้อที่ผลิตผลงานประติมากรรมจำหน่าย ผลการวิจัยพบว่า ผู้ผลิตผลงานประติมากรรมเพื่อจำหน่ายของชุมชนบ้านหม้อนั้นได้มีการพัฒนารูปแบบและวิธีการผลิตได้หลากหลาย ซึ่งผลงานประติมากรรมส่วนมากจะเป็นเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งจากลักษณะรูปแบบและวิธีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่เคยถือปฏิบัติมาอย่างเดิมตามความเชื่อ และตามภูมิปัญญา วิธีชีวิตการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่บ่มเพาะสืบทอดมาตั้งแต่บรรพชน ได้ถูกเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบเชิงพาณิชย์ และตอบสนองความต้องการเชิงตลาด ซึ่งเป็นการเปลี่ยนผ่านรูปแบบการผลิตจากความเป็นวิถีชีวิตชนบทสู่ความเป็นเมืองที่สามารถแลกเปลี่ยนซื้อขายได้ ดังนั้นกลุ่มของผู้ผลิตจึงได้มีการเรียนรู้รูปแบบการสร้างสรรคผลงาน บ่มเพาะฝีมือในการผลิต มีการนำสื่อเทคโนโลยีมาช่วยออกแบบผลงาน และมีการสืบเสาะหาตลาดรวมทั้งการสำรวจความต้องการของตลาดเพื่อสนองการผลิตเชิงอุตสาหกรรมและการพาณิชย์มากขึ้น

คำสำคัญ: ประติมากรรม, ท้องถิ่น, พาณิชย์, ชุมชนบ้านหม้อ

ABSTRACT

This paper is part of sculpture by religious approach to conservative design in Maha Sarakham City Museum. This research was to study the characteristics of the local sculpture manufacturing base, especially raw clay from the parish community, Khwao Muang

Maha Sarakham. This research used qualitative methods, including the main target of providing information at the individual level who know in the local distributor of boiler that produces sculptures. The results showed that the boiler produces sculptures for distribution of community that has developed a variety of styles and production methods. The study demonstrates how the various historical forms and characteristics used in original pottery making can be changed by the craftsman to meet today's consumer requirements. This is a transitional model produced from a rural to an urban lifestyle can be exchange traded. So a group of manufacturers has been learned and creation for incubation of producing skilled by media technology to introduced for helping design and a quest for markets including surveys to meet the market demand, industrial production and trade more.

Keywords: Sculpture, Local, Trade, Ban Mo Community

1. บทนำ

ผลงานสร้างสรรค์ประติมากรรม ในอดีตนั้นเป็นผลงานที่ถูกสร้างขึ้นตามความเชื่อ ตามขนบธรรมเนียม และวิถีชีวิตของคนหนึ่งในผลงานประติมากรรมที่เป็นที่รู้จักตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันคือ เครื่องปั้นดินเผา ซึ่งนับว่าเป็นผลิตภัณฑ์ชนิดหนึ่ง ที่อยู่กับวิถีชีวิตของมนุษย์ นับตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ มนุษย์ก็เริ่มรู้จักนำดินมาปั้นเป็นรูปร่างต่างๆ แล้วนำไปเผาไฟให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่แข็งแกร่งคงรูป เหมาะกับการนำไปใช้ประโยชน์ และเมื่อมีการผลิตอย่างต่อเนื่องเป็นเวลายาวนาน ก็จะมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ในรูปแบบที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตของท้องถิ่นตน ทั้งในด้านคุณภาพและรูปแบบ จนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว และสืบทอดต่อกันมาจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง

เครื่องปั้นดินเผา จึงเป็นศิลปวัตถุอย่างหนึ่ง ที่สามารถบ่งบอกถึงพัฒนาการทางสังคม รูปแบบการใช้ชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ในส่วนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นแหล่งอารยธรรมเก่าแก่ มีร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ และมีการผลิตเครื่องปั้นดินเผามาเป็นเวลายาวนาน หลักฐานเกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผาภาคอีสานที่เก่าแก่และสำคัญที่สุดก็คือ ที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง อ.หนองหาน จ.อุดรธานี ซึ่งมีการค้นพบเครื่องปั้นดินเผาเขียนสี ที่มีอายุเก่าแก่ถึงประมาณ 5600 ปี ปัจจุบันได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก นอกจากนี้ ยังมีการขุดพบเครื่องปั้นดินเผาโบราณในที่อื่นๆ เช่น บริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ ทุ่งสำริด จ.นครราชสีมา รวมถึงกลุ่มโนนชัย ในเขต จ.ขอนแก่นและบ้านหม้อ จังหวัดมหาสารคาม

บ้านหม้อ เป็นหมู่บ้านตั้งอยู่ในเขตท้องที่ตำบลเวฬุอำเภอมือ จังหวัดมหาสารคาม เมื่อประมาณ 150-200 ปีที่ผ่านมา พื้นที่ที่เป็นที่ตั้งบ้านหม้อในปัจจุบันอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดมหาสารคาม ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 7 กิโลเมตร ซึ่งในอดีตเชื่อว่าชาวบ้านดั้งเดิมของชุมชนบ้านหม้อนั้นเป็นชาวบ้านมีถิ่นฐานอยู่ที่ อำเภอนอนสูง จังหวัดนครราชสีมาที่ได้เดินทางมาค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าจำพวกเครื่องใช้สอยต่าง ๆ รวมทั้งเครื่องปั้นดินเผา ในบริเวณบ้านหม้อที่พิกัดหนองน้ำสำคัญอยู่ 2 แห่งคือ หนองเลิง และหนองเบ็นซึ่งภายหลังชาวบ้านได้เรียกให้ง่ายขึ้น จึงเรียกหนองน้ำแห่งนี้ว่า หนองเลิงเบ็น เป็นหนองน้ำที่มีวัดคู่คิ คือ ดินเหนียวเหมาะกับการนำมาทำเครื่องปั้นดินเผา มีพืชพันธุ์ที่อุดมสมบูรณ์ เส้นทางคมนาคมก็สะดวก จึงได้ตั้งรกรากอยู่ที่ใกล้แหล่งน้ำ ซึ่งเป็นบ้านหม้อในปัจจุบัน จากการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชาวบ้านในอดีต จะเป็นการผลิตเพื่อใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน และเพื่อจำหน่ายในท้องถิ่นตนเองและใกล้เคียง แต่เมื่อมีการผลิตออกมาจำหน่ายหลายชิ้นงาน ปรากฏว่าผลงานเครื่องปั้นดินเผาประเภทหม้อ มีผู้นิยมใช้มากกว่าอย่างอื่น เมื่อชาวบ้านเหล่านี้ได้สร้างที่พักอาศัยได้แล้วจึงเริ่มขุดดินในหนองเลิงเบ็นมาปั้นหม้อและภาชนะอื่น ๆ อีกหลายชนิดออกมาจำหน่าย ทำจนกลายเป็นอาชีพ ส่วนอาชีพด้านการเกษตรชาวบ้านหม้อก็ทำกันเป็นอาชีพหลัก หม้อที่ปั้นได้นำไปจำหน่ายในที่ต่าง ๆ ทั้งภายในจังหวัด และภายนอกจังหวัด จนคนในหมู่บ้านและชาวบ้านที่รู้จักต่างเรียกหมู่บ้านแห่งนี้ว่า บ้านหม้อ จนติดปากและเป็นที่ยอมรับกันจนมาถึงปัจจุบัน

จากการสร้างสรรค์ผลงานเพื่อใช้ในวิถีชีวิตประจำวันในอดีตได้กลายมาเป็นการผลิตเพื่อสร้างรายได้ ด้วยเหตุนี้เครื่องปั้นดินเผาจึงเป็นผลงานที่สร้างรายได้และมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนบ้านหม้อ แต่ถึงอย่างไรก็ตามจากการสำรวจยังพบว่าการผลิตและการจัดจำหน่ายยังเป็นไปในรูปแบบดั้งเดิมที่บรรพชนถือปฏิบัติมา ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาในบ้านหม้อยังจำกัดอยู่ในวงแคบ คือยังคงเป็นเครื่องปั้นดินเผาที่มีผู้บริโภคเพียงเพื่อรองรับวิถีชีวิตใน

ชุมชนชน ผลผลิตสำคัญในการผลิตก็คือหม้อดินเผาเพื่อบรรจุน้ำดื่ม อีกทั้งรายได้จากการผลิตเครื่องปั้นดินเผาก็ยังไม่มั่นคงยังเป็นอาชีพเสริมนอกเหนือจากการทำนา ทั้งนี้เป็นเพราะขาดศักยภาพและขาดหน่วยงานที่จะช่วยเหลือหรือพัฒนารูปแบบ และเทคนิคการผลิตเครื่องปั้นดินเผาให้กับชุมชน อีกทั้งชุมชนบ้านหม้อยังมีขีดจำกัดด้านการออกแบบอันเป็นผลจากพื้นฐานการศึกษา และภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมที่ขาดการสืบสาน ชาวบ้านจึงยังไม่สามารถพัฒนาลักษณะเฉพาะตัวของเครื่องปั้นดินเผาท้องถิ่นบ้านหม้อให้มียุทธลักษณะเฉพาะของตนเองได้ ทำให้ไม่สามารถเข้าแข่งขันในชั้นเชิงธุรกิจพาณิชย์และการตลาดได้

ดังนั้นเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์การตลาดที่มีภาวะการแข่งขันสูงในปัจจุบัน หน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับหรือมีภูมิปัญญา ทรัพยากรความรู้ด้านท้องถิ่นและการผลิตผลงานประติมากรรมท้องถิ่น จึงควรให้ความช่วยเหลือ สนับสนุน ช่วยออกแบบสร้างสรรค์ผลงานให้กับชุมชนบ้านหม้อ ให้สามารถพัฒนาลักษณะรูปแบบประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผาให้สอดคล้องกับความต้องการที่หลากหลายของตลาดเครื่องปั้นดินเผาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสร้างมูลค่าเพิ่มเชิงพาณิชย์ให้กับชุมชนท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืนต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการช่วยออกแบบและพัฒนาประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผา ของชุมชนบ้านหม้อ
2. เพื่อนำเสนอแนวทางการผลิตผลงานประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผาให้กับชุมชนท้องถิ่นบ้านหม้อ

3. แนวคิด ทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

แนวคิดความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญและมีคุณค่าเป็นอย่างยิ่งต่อวิถีการดำเนินชีวิต เพื่อความอยู่รอดของสังคมในท้องถิ่นนั้นๆ ภูมิปัญญาทำให้ชาติและชุมชนผ่านพ้นวิกฤติและดำรงความเป็นชาติหรือชุมชนไว้ ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าและความดีงามที่จรรโลงชีวิตและวิถีชุมชนให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมได้อย่างกลมกลืนและสมดุล ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานการประกอบอาชีพและเป็นรากฐานการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเองการพัฒนาเพื่อพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันและการพัฒนาที่เกิดจากการผสมผสานองค์ความรู้สากลบนฐานภูมิปัญญาเดิมเพื่อเกิดเป็นภูมิปัญญาใหม่ที่เหมาะสมกับยุคสมัย ดังนั้น ภูมิปัญญาจึงมีคุณค่าไม่

เพียงแต่ต้องถ่วงและผู้คนเท่านั้น แต่ยังมีเอื้อประโยชน์อย่างใหญ่หลวงต่อการวางแผนพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนและมั่นคง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ชนบทธรรมนิยมประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมจึงเป็นตัวกำหนดคุณลักษณะของแต่ละสังคม อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่เหมาะสม ทรงคุณค่าและมีความสำคัญเพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข อีกทั้งยังช่วยสร้างความสมดุลระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และอำนวยความสะดวกในการทำงานเพื่อพัฒนาชนบทของกลุ่มบุคคล เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน โดยใช้เป็นแนวทางในการทำงานให้สอดคล้องและผสมกลมกลืนกับวิถีชีวิตของชาวบ้านมากยิ่งขึ้น^[1]

ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาภูมิปัญญา

สำหรับภูมิปัญญาในกระบวนการที่เกิดจากการสืบทอดถ่ายทอด องค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ แล้วพัฒนาเลือกสรร ปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิดทักษะและความชำนาญที่สามารถแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตให้เหมาะสมกับยุคสมัย แล้วเกิดภูมิปัญญา (องค์ความรู้ใหม่) ที่เหมาะสม และสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด ซึ่งปัจจัยที่ส่งผลต่อการสืบเนื่องภูมิปัญญา มีดังนี้

1. ความรู้เดิมในเรื่องนั้น ๆ ผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่ได้รับ
2. การสั่งสม การสืบทอดความรู้ในเรื่องนั้น
3. ประสบการณ์เดิมที่สามารถเทียบเคียงกับเหตุการณ์หรือประสบการณ์ใหม่ได้
4. สถานการณ์ที่ไม่มั่นคงหรือมีปัญหาที่ยังหาทางออกไม่ได้
5. รากฐานทางพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมและความเชื่อ
6. การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน

ภูมิปัญญาเป็นเรื่องของการสืบทอดประสบการณ์ จากอดีตถึงปัจจุบันที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องและไม่ขาดสาย เป็นธรรมชาติของชาวบ้านที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์สืบต่อกันมามิได้ขาดเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ภายในโดยชาวบ้านเอง ภูมิปัญญาจึงนับเป็นความคิดทางสังคม (Social Thought) ที่สำคัญอย่างหนึ่ง ทั้งในลักษณะที่เป็นนามธรรม คือปรัชญาแนวทางในการดำเนินชีวิต และในลักษณะที่เป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน ศิลปะ ดนตรี ทัศนกรรม และสิ่งอื่น ๆ ซึ่งในสังคมใดที่มีการดำรงอยู่มาช้านานย่อมจะต้องมีภูมิปัญญาด้วยกันทุกสังคม ระบบดังกล่าวจะประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 4

ประการ คือ ความรู้ และระบบความรู้ การสั่งสมและการเข้าถึงความรู้ การถ่ายทอดความรู้และระบบความรู้ รวมทั้งการสร้างสรรคและปรับปรุงภูมิปัญญาความรู้ นอกจากนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดจากการสั่งสมระบบความรู้ของชาวบ้านจะสะท้อนออกมาในลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิด คือ ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างคนกับโลกสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ สัตว์และพืช ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันอยู่ในสังคม หรือในชุมชน ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติและสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้

การถ่ายทอดภูมิปัญญาแบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ แบบที่เป็นลายลักษณ์อักษร และแบบที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ดังนี้ แบบที่เป็นลายลักษณ์อักษร นั้นส่วนใหญ่จะใช้จารหรือเขียนใส่ใบลาน หรือสมุดข่อย เพื่อใช้สำหรับเล่าเรียนสืบทอดกันมาเรื่อย ๆ ปัจจุบันนี้หาได้ยากมาก แบบที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ศิลปะการแสดง นิทาน กลอน เป็นต้น^[2]

ปัจจุบันนี้เป็นยุคของข่าวสารไร้พรมแดน เทคโนโลยีการสื่อสารมีความก้าวหน้าทันสมัย และรวดเร็ว การถ่ายทอดภูมิปัญญาสามารถถ่ายทอดผ่านทางสื่อสารมวลชนได้หลายสื่อ ไม่ว่าจะเป็นสื่อหนังสือพิมพ์ สื่อวิทยุ สื่อโทรทัศน์ และสื่ออื่น ๆ อีกมากมายทำให้เกิดการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาสะดวกรวดเร็ว ต่อผู้ที่จะศึกษาเรียนรู้ วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจะกระทำทั้งในเด็กและผู้ใหญ่ซึ่งรูปแบบก็จะแตกต่างกันดังนี้

วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ มาพอสมควรแล้ว จึงมีความตั้งมั่นและสนใจในสิ่งที่กำลังศึกษา จึงมีวิธีการถ่ายทอดได้หลากหลายรูปแบบมากกว่าเด็ก เช่น วิธีการบอกเล่าโดยตรง หรือการถ่ายทอดผ่านทางพิธีกรรมศาสนา ชนบทธรรมนิยมประเพณีท้องถิ่นตน รวมทั้งการลงมือสาธิตตัวอย่างให้ดู และการประกอบอาชีพตามบรรพบุรุษ ซึ่งวิธีการที่กล่าวมาจะถ่ายทอดเชื่อมโยงประสบการณ์มาโดยตลอด

การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

การอนุรักษ์ หมายถึง การรักษาสินทรัพย์ที่คงมีไว้ การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็คือ การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ให้สูญหายไปโดยใช้กระบวนการหรือวิธีการต่างๆ ที่เหมาะสมทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประเภทของภูมิปัญญานั้นๆ การที่ชนชาติและเผ่าพันธุ์ต่างๆ อยู่รอดมาได้ถึงทุกวันนี้เพราะคุณค่าอันเป็นพื้นฐานแห่งการดำรงชีวิต สามารถรักษาสมดุลระหว่างความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมกับผู้คนในสังคมเดียวกันและกับสังคมอื่นๆ ความสมดุลดังกล่าวยังคงอยู่และถ่ายทอดสืบทอดกันมาบางส่วนอาจหายไป

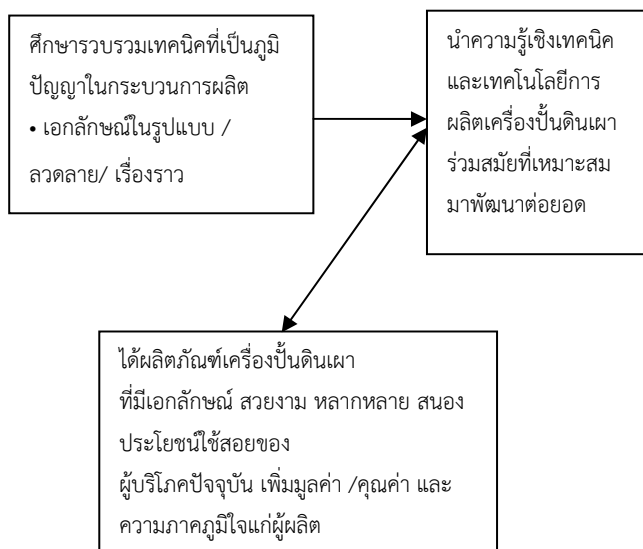
แต่ก็มีสิ่งใหม่ๆ เกิดขึ้นแทน การถ่ายทอดสืบสานมีลักษณะทั้งทางตรงและทางอ้อม การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถจำแนกออกเป็นวิธีการต่างๆ ได้ 3 วิธี คือ

1. วิธีถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เนื่องจากเด็กเป็นวัยที่เรียนรู้โลกรอบๆ ตัวเอง กิจกรรม การถ่ายทอดจึงเป็นเรื่องง่ายๆ ไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การทดลองทำหรือเข้าร่วมปรากฏการณ์ ตลอดจนการเล่นปริศนา คำทาย โดยสามารถจัดกิจกรรมได้ทั้งระดับครอบครัว ชุมชน สังคม ท้องถิ่นและโรงเรียน

2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่างๆ มานานพอสมควรแล้ว และเป็นวัยทำงานวิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่าโดยตรงหรือบอกเล่าโดยผ่านพิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามธรรมเนียม ประเพณีท้องถิ่นต่างๆ ดังจะเห็นได้โดยทั่วไปในพิธีการแต่งงานของทุกท้องถิ่นจะมีขั้นตอนผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาว วิธีถ่ายทอดในรูปแบบบันเทิง เช่น สอดแทรกในคำร้องของลูกเกา ลำตัด โนห์รา เพลงบอก หลังตะลุง ภาคใต้ หนังตะลุงภาคอีสาน (หนังประโมทัย) กลอนลำ คำผญา คำสอยของภาคอีสาน คำขอของภาคเหนือ เป็นต้น

3. วิธีการถ่ายทอดโดยผ่านทางสื่อสารมวลชน ในยุคปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมีความเจริญก้าวหน้าทันสมัยและรวดเร็ว วิธีการถ่ายทอดโดยผ่านทางสื่อสารมวลชนทุกสาขา ไม่ว่าจะเป็น หนังสือเอกสาร สื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ อินเทอร์เน็ต ซีดีรอม และอื่นๆ จนทำให้เกิดการเลือกสรรรับหรือไม่รับ การถ่ายทอดรูปแบบที่หลากหลายสะดวกต่อผู้บริโภคมากขึ้น

งานวิจัยครั้งนี้ได้นำแนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสานกับความต้องการเชิงพาณิชย์ทางการตลาด เพื่อศึกษาแนวทางในการต่อยอดการออกแบบผลิตผลงานประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนท้องถิ่นบ้านหม้อให้มีความทันสมัยและสร้างมูลค่าเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งเพื่อให้อัตลักษณ์ของท้องถิ่นตนเอง โดยมีกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินโครงการวิจัยเรื่องนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นบ้านหม้อ ดังนี้

ขั้นที่ 1 เก็บรวบรวมข้อมูลและประสานงานกับชุมชน ขั้นตอนนี้เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับลักษณะรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นความต้องการของตลาดกลุ่มต่าง ๆ รวมทั้งการศึกษาดูงานแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่มีความแข็งแกร่งด้านการผลิตที่มีชื่อเสียง

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาข้อมูลความต้องการเชิงพาณิชย์ของตลาดการซื้อขายผลงานประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผา เพื่อนำมาประกอบการวิเคราะห์กับภูมิปัญญาของชุมชนบ้านหม้อ เพื่อค้นหาอัตลักษณ์ของความเป็นท้องถิ่นในการออกแบบเครื่องปั้นดินเผา ในลักษณะของรูปทรง และลวดลายต่างๆ

ขั้นตอนที่ 2 การออกแบบผลงานร่วมกับนักศึกษาและชุมชนท้องถิ่น ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้แนวทางการร่างรูปแบบของความเป็นท้องถิ่นบ้านหม้อสู่การสร้างอัตลักษณ์ของประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผา และได้แต่งตั้งนักศึกษาที่ลงทะเบียนเรียนในรายวิชา ประติมากรรมประยุกต์ และประติมากรรมพื้นฐาน เป็นผู้ช่วยวิจัย เพื่อลงพื้นที่ในการถ่ายทอดข้อมูลด้านการออกแบบที่บูรณาการความเป็นท้องถิ่นสู่ชุมชน จากนั้นทีมผู้ช่วยวิจัยได้เข้าร่วมแลกเปลี่ยน สอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่ช่างในท้องถิ่นต้องการให้เป็น เพื่อผสานแนวคิดกับร่างรูปแบบที่ได้ ออกแบบไว้ อีกทั้งเพื่อให้ช่างในท้องถิ่นได้มีความสุขในการสร้างสรรค์ผลงาน และมีสำนึกความเป็นเจ้าของรูปแบบผลิตภัณฑ์ร่วมกับผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัย

ขั้นตอนที่ 3 วิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา สรุปรูปแบบองค์ประกอบความงาม และเรื่องราว ที่เป็นอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และวิเคราะห์สรุปเทคนิคที่เป็นภูมิปัญญาในกระบวนการผลิต ตลอดจนวัสดุ อุปกรณ์ที่ใช้ ในภาพรวมของผลงานประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผา ชุมชนท้องถิ่นบ้านหม้อ

5. ผลการวิจัย

ภูมิปัญญาและอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผาชุมชนท้องถิ่นบ้านหม้อ จำแนกได้ ดังนี้

ภูมิปัญญาในขั้นตอนกระบวนการผลิต

ประกอบด้วยขั้นตอนของการเลือกใช้วัตถุดิบ ที่เริ่มตั้งแต่เนื้อดินปั้น โดยใช้ดินจากแหล่งน้ำในท้องถิ่น การใช้และการประดิษฐ์เครื่องมืออุปกรณ์ ในขั้นตอนการเตรียมดิน การขึ้นรูป การตกแต่ง ตลอดจนการเผา เทคนิคการผลิต ได้แก่ เทคนิคการขึ้นรูปด้วยแป้นหมุนมือ และเทคนิคการตกแต่งที่โดดเด่นด้วยการทาน้ำจากดินแดง การกดประทับและแกะลาย การขัดเงาผิวด้วยหินแม่น้ำ ตลอดจนเทคนิคการเผา ทั้งการเผา

อัตลักษณ์ของชิ้นงานประติมากรรม เครื่องปั้นดินเผาดั้งเดิมของชุมชนบ้านหม้อ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประกอบไปด้วย

- เอกลักษณ์ขององค์ประกอบ ที่เน้นความงามของชิ้นงาน
- เอกลักษณ์ของคุณลักษณะ ที่เน้นประโยชน์ในการใช้สอย

ดังนั้นแนวทางที่เหมาะสมในการอนุรักษ์และพัฒนา คือ ลักษณะของการฟื้นฟูภูมิปัญญาให้เป็นสากลและเป็นความต้องการของตลาดเชิงพาณิชย์ โดยเน้นการพัฒนาแบบสินค้าที่สะท้อนเอกลักษณ์ภูมิปัญญา มีเรื่องราวเฉพาะของท้องถิ่นที่ลอกเลียนไม่ได้ เพื่อขายในราคาที่เหมาะสม ไม่เน้นการผลิตเป็นปริมาณมากและขายราคาถูก ซึ่งจะเป็นการลดคุณค่า และความภาคภูมิใจของอาชีพการทำเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนท้องถิ่นบ้านหม้อ โดยมีแนวทางการผลิตผลงานประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผา ดังนี้

- ให้มีความหลากหลายและสนองประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวันของผู้บริโภคปัจจุบันได้มากขึ้น โดยไม่เพียงแต่เป็นเครื่องปั้นดินเผาเพื่อใช้สอยเท่านั้น แต่ให้ปรับปรุงเป็นเครื่องประดับตกแต่งอาคารบ้านเรือนด้วย

- ให้ส่งเสริม และเหมาะสมกับวัฒนธรรม วิถีชีวิต โดย เครื่องปั้นดินเผาที่พัฒนาขึ้นต้องสนองการใช้งานที่ส่งเสริมวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่ดำรงของท้องถิ่นเอง เช่น ผลิตภัณฑ์ชุดภาชนะบนหิ้งบูชาพระ หรือของที่ระลึกที่สะท้อนความเป็นชุมชนบ้านหม้อ หรือจังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น

6. สรุปผลการวิจัย

แนวทางการผลิตผลงานประติมากรรมท้องถิ่นเชิงพาณิชย์ชุมชนบ้านหม้อนั้น ชาวบ้านมีความสนใจในเทคนิคการออกแบบผลิตภัณฑ์ให้สะท้อนความเป็นท้องถิ่น ที่สามารถจำหน่ายเป็นของที่ระลึกได้ อีกทั้งต้องการผลงานที่ไม่ซ้ำกับชุมชนอื่น เพื่อ

สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลงานท้องถิ่นตนเอง รวมทั้งชุมชนต้องการให้หน่วยงานการศึกษา ได้แก่มหาวิทยาลัยในจังหวัดมหาสารคาม เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาผลงาน ในส่วนของการออกแบบ และขั้นตอนการผลิตที่ได้ประสิทธิภาพ รวมถึงการหาตลาดเชิงพาณิชย์ ในการรองรับสินค้าของชุมชน

7. อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

โดยภาพรวมพบว่าชุมชนบ้านหม้อ ที่ประกอบอาชีพเครื่องปั้นดินเผาที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเครื่องปั้นดินเผาบ้านหม้อมีความสามัคคีช่วยเหลือกันในด้านอาชีพเป็นอย่างดี มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และช่วยเหลือกันทางด้านการตลาด และมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้และพัฒนาผลงานประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผา แต่ถึงอย่างไรก็ตามการทำเครื่องปั้นดินเผายังไม่ใช่อาชีพหลักของชุมชน ซึ่งยังคงเป็นอาชีพเสริมนอกเหนือจากการทำนา อีกทั้งในปัจจุบันท้องถิ่นบ้านหม้อมีความเจริญมากขึ้น และเป็นชุมชนกึ่งเมือง ทำให้ลูกหลานที่เติบโตมาภายหลังไม่เห็นคุณค่าสำคัญของการทำอาชีพนี้ อีกทั้งส่วนมากได้เข้าไปศึกษาต่อในเมืองและหันไปเรียนต่อทางด้านศาสตร์อื่น และทำงานอย่างอื่น ทำให้ไม่มีการสืบทอดภูมิปัญญาและการสร้างสรรค์ผลงานประติมากรรม ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงควรให้ความช่วยเหลือและร่วมมือในการอนุรักษ์เช่นการสร้างบทเรียนหลักสูตรประติมากรรมท้องถิ่น หรือการสร้างพิพิธภัณฑ์ของท้องถิ่นขึ้น

ผลงานวิจัยที่เขียนขึ้นในบทความนี้เป็นข้อค้นพบจากโครงการวิจัยประติมากรรมตามความเชื่อทางศาสนาเพื่อเสนอแนวทางการออกแบบ การอนุรักษ์ในพิพิธภัณฑ์เมืองมหาสารคาม แต่นับได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของงานประติมากรรมของท้องถิ่นที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาตามกาลเวลา และสู่เสี่ยงต่อการสูญหายตามกาลเวลาเช่นกัน ดังนั้นในการอนุรักษ์จึงไม่จำเป็นต้องเก็บรักษาเพียงชิ้นงาน แต่การเข้าไปเรียนรู้ในชุมชนโดยการผนวกรงานวิจัยเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาในรายวิชาประติมากรรมพื้นฐานและประติมากรรมประยุกต์ ก็นับว่าเป็นส่วนสำคัญในการอนุรักษ์และถ่ายทอดประติมากรรมตามความเชื่อเช่นเดียวกัน

8. กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยครั้งนี้ได้รับทุนสนับสนุนการทำวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาอุดมศึกษา และสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ผู้วิจัยขอขอบคุณสาขาวิชาศิลปกรรม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ที่ได้เอื้อเฟื้อทรัพยากรในการวิจัย รวมทั้งขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน และประชากรชุมชนท้องถิ่นบ้านหม้อที่เอื้อเฟื้อสถานที่รวมทั้งภูมิปัญญาในการทำวิจัย และการจัดการเรียนการสอนมาโดยตลอด ขอกราบขอพระคุณไว้ ณ ที่นี้

9. การอ้างอิง

- [1] กรมศิลปากร. คู่มือ : การปฏิบัติงานของภัณฑารักษ์
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร.
กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์ลิซซิ่ง จำกัด.
2536.
- [2] _____. วิทยาศาสตร์กับการอนุรักษ์มรดกไทย.
กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2531.
- [3] ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน
พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร : นามมี บุคส์พับลิเคชันส์,
2546.